

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט גבוה לצדק

בג"ץ 3972/23

לפני : כבוד השופט י' עמית
כבוד השופטת ד' ברק-ארז
כבוד השופטת ר' רונן

העותרות : 1. פלונית
2. פלונית

נגד

המשיבים : 1. פלוני
2. בית הדין הרבני הגדול בירושלים
3. ביעת הדין הרבני האזורי בנתניה

עתירה למתן צו על תנאי בעניין פסק דינו של בית הדין
הרבני הגדול בתיק 1408864/1 מיום 23.4.2023

תאריך הישיבה : י"ג באב התשפ"ג (31.7.2023)

בשם העותרות : עו"ד שי זילברברג ; עו"ד שיר וולמן

בשם המשיב 1 : בעצמו

בשם המשיבים 2-3 : עו"ד יצחק שמואל רוזנטל

פסק-דין

1. עניינה של העתירה במחלוקת באשר למוסד הלימודים שבו תלמד בשנת הלימודים הבאה העותרת 1 (להלן: הילדה), קטינה שהיא בתם המשותפת של העותרת 2 (להלן: האם) והמשיב 1 (להלן: האב).

עיקרי התשתית העובדתית וההליכים עד כה

2. שני ההורים הם בני זוג לשעבר, שהתגרשו זה מכבר. על רקע אורח החיים החילוני של האם ואורח החיים הדתי-חרדי של האב, הם היו חלוקים ביניהם באשר לחינוך הילדה עוד בהיותה בגיל הגן. מלכתחילה החלה הילדה להתחנך בגן ממלכתי דתי בהתאם להחלטתו של בית הדין האזורי מיום 16.10.2020. לאחר מפגשי תיאום הורי ביניהם

במשך תקופה של שנה, הגיעו הצדדים להסכמה ביום 17.1.2021 (להלן: ההסכם בין ההורים), שבה נקבע כך:

1. "2 ההורים יחתמו לטובת שילובה של [הילדה] בגן ממ"ד למשך שנתיים הבאות.
2. רישום לביה"ס – 2 ההורים מסכימים כי הרישום לכיתה א' יהיה לבי"ס עפ"י החלטת האם (מונטסורי ו/או דמוקרטי) והצורך של [הילדה] אם לא יימצא בי"ס אחר ע"י האב שמוסכם ע"י הצדדים שהוא טוב יותר.
3. האם תשלם את כל הוצאות ביה"ס אליו תרשום את [הילדה]".

אם כן, ההורים הסכימו כי בשלב הראשון תינתן עדיפות לרצון האב כך שהילדה תמשיך להתחנך בגן דתי עד למועד בו תעלה לכיתה א', ואילו בשלב השני תינתן עדיפות לרצון האם והילדה תעבור לחינוך חילוני על פי החלטתה, אלא אם כן תהיה בין הצדדים הסכמה על מוסד חינוכי אחר. לאור ההסכמה שלעיל, ניתנה החלטתו של בית הדין הרבני מיום 22.3.2021 לפיה "ביה"ד שמח להיווכח כי הטיפול ההורי בין ההורים הצליח וכי סלעי המחלוקת יושבו בהסכמה".

3. הילדה אכן המשיכה לבקר בגן ממ"ד במשך שנתיים בהתאם להסכם בין ההורים, וזאת עד סוף שנת הלימודים הנוכחית. בשנה הבאה צפויה הילדה להתחיל את לימודיה בבית הספר. האם פנתה לבית הדין הרבני כדי שיכריע בעניין בית הספר אליו תירשם הילדה, תוך שהיא מסתמכת על ההסכם בין ההורים. האב טען כי יש לשלוח את הילדה למוסד חרדי, וכי ההסכם שנערך בין ההורים אינו מחייב. ביום 22.1.2023 ניתנה החלטתו של בית הדין הרבני האזורי לפיה דרך המלך היא "דרך האמצע", וכי לפיכך תתחנך הילדה במסגרת ממלכתית-דתית. בהחלטה נוספת ביום 25.1.2023 הבהיר בית הדין כי הדברים אמורים בשלב זה בשנת הלימודים הבאה בלבד. נקדים ונציין כי ההחלטות האמורות התקבלו מבלי שהוזמנו בעניין זה חוות דעת או תסקירים בעניינה של הילדה ואפשרויות שילובה במוסדות חינוכיים שונים בהתאם לעמדות ההורים.

4. האם הגישה בקשת רשות ערעור על החלטתו של בית הדין האזורי לבית הדין הרבני הגדול, שדחה את בקשתה, בקבעו כי בית הדין האזורי הכריע באופן סופי בנושא והורה על רישום הילדה למסגרת חינוכית ממלכתית-דתית. בנוסף, בית הדין הרבני הגדול קבע כי דין הסכמות הצדדים (קרי, ההסכם בין ההורים) להתבטל מאחר ש"לא מדובר בהסכם כלכלי או רכושי, אלא בהסכמות בין הורים בעניינה של ילדה, שטובתה גוברת על כל סיכום". בית הדין הרבני הגדול הוסיף וקבע כי יש לתת משקל מכריע לטובת הילדה, כאשר לפי הבנתו של בית הדין האזורי שמכיר את הצדדים – טובתה היא להתחנך

במסגרת המיועדת גם לילדים המגיעים מבתי חילוניים, ולומדים להכיר ולכבד את היהדות אותה היא תפגוש בבית האב.

5. על החלטה זו הוגשה העתירה שלפנינו ביום 24.5.2023. העתירה הועברה לדיון בפני הרכב, וביום 11.7.2023 התקיים בה דיון ראשון לפני הרכב השופטים י' עמית, ע' גרוסקופף ור' דונן.

6. בעתירה נטען כי יש להורות על כך שהילדה תלמד בבית ספר לפי בחירתה של האם, בזרם החינוך הממלכתי, בשים לב להסכם בין ההורים ולטובתה של הילדה. האם הדגישה כי הילדה שוהה ברוב המוחלט של זמנה עמה, בביתה, וזאת לאחר שהאב העתיק את מקום מגוריו לעיר מרוחקת; וכי בפועל הילדה נפגשת כיום עם האב רק כל שבת שנייה, וביתר הזמן היא שוהה כאמור עם האם. האם ציינה כי הסעד המבוקש עולה בקנה אחד עם ההלכה הפסוקה הקובעת כי כאשר בתי הדין הדתיים סוטים מעיקרון טובת הקטין, קיימת עילה להתערב בהכרעותיהם.

7. באופן יותר ספציפי, בהתייחס לטובת הילדה, נטען כי נדרשה לבית הדין חוות דעת של גורם מקצועי כדי לבחון את השאלה הזו, וכי יש לקבל את העתירה ולו מאחר שהחלטותיהם של בתי הדין לא התבססו על חוות דעת מומחה. עוד נטען כי לא ניתן לקבל את דברי בית הדין הגדול ביחס להסכם בין ההורים, כאשר שני ההורים נהגו בהתאם להוראותיו של ההסכם במשך שנתיים, וכאשר האב נהנה מתוכן ההסכמות במהלך כל אותה תקופה. על כן, כך נטען, התנערותו של האב מההסכם בנסיבות אלה אינה תמת לב, ויש לראותו כמי שמושק מלהעלות טענות נגדו.

8. האם הדגישה כי אין בסיס לקביעתו של בית הדין הגדול לפיה ההסכם בין ההורים מנוגד לטובת הילדה, קביעה שאינה מבוססת על כל ראייה שהיא. עוד נטען כי הסכמות בענייני קטינים הן מחייבות למעט כאשר חל שינוי נסיבות מהותי או כאשר מוגשת תביעה עצמאית על ידי הקטין. אולם, כך הוטעם, אף אחד משני החריגים הללו לא חל ולא נטען שחל בנסיבות המקרה דנן. האם אף הוסיפה כי ההסכם בין ההורים התגבש לאחר גירושי הצדדים ולכן אין יסוד לחשש כי מי מהם הגיע להסכמה "על גב" הילדה. ההסכמות נוגעות רק לנושא של המוסד החינוכי בו תלמד הילדה, ומכאן שהצדדים הביאו בחשבון עניין זה בלבד במסגרת ההסכם האמור.

9. האב, שהגיב לעתירה בעצמו, התייצב אף לדיונים וטען בהם באריכות בעל פה. האב טען כי חתם על ההסכם לאחר שנאמר לו כי מדובר בעניין פורמלי בלבד, וכי אין

להסכם כל משמעות. לטענתו, הוא הניח שהאם תסכים כי הילדה תמשיך להתחנך בחינוך דתי לאחר שתראה את פירותיו במסגרת גן הילדים. האב הדגיש כי הוא לוקח חלק פעיל בחינוכה של הקטינה, ומשקיע ומוכן להוסיף ולהשקיע בכך זמן. הוא הוסיף כי מבחינתו – העובדה שהילדה תתחנך במסגרת חינוך ממלכתי-דתי מהווה פשרה, מאחר שהוא היה מעדיף חינוך חרדי, אך הוא מסכים לפשרה זו.

10. היועץ המשפטי מטעם השיפוט הרבני, שהגיש תגובה מטעמו ואף הוא התייצב לדיון, טען כי בית הדין הרבני האזורי קיבל את ההחלטה לפיה הילדה תירשם לבית ספר דתי כשטובתה של הקטינה נגד עיניו. עוד צוין כי לאחר הגשת העתירה, בית הדין האזורי הורה למחלקה לשירותים חברתיים בעיר מגוריה של הילדה להכין תסקיר עדכני לגבי מצבה, ומשכך דומה כי הנושא העיקרי לשמו הוגשה העתירה – בא על פתרונו.

11. בתום הדיון שהתקיים לפני בית משפט זה ביום 11.7.2023, ניתן צו על תנאי בהתאם לסעדים נושא העתירה. כן הורינו כי אגף הרווחה יחיש ככל האפשר את מתן התסקיר ביחס לילדה כדי שיעמוד בפנינו תסקיר לקראת דיון ההמשך.

12. הדיון בהתנגדות לצו על-תנאי התקיים בפנינו, בהרכב הנוכחי, ביום 31.7.2023, ובסמוך קודם לכן הוגש לעיוננו ולעיון הצדדים תסקיר של עו"ס סדרי דין באגף הרווחה בעיר מגוריה של הילדה (להלן: התסקיר). התסקיר סוקר את המידע שעלה בידי שירות הרווחה לקבל במסגרת לוח הזמנים הדחוק שעמד לרשותו. בכלל זה מתוארות: עמדתה של האם, והקשיים שתוארו על ידיה שעמדו בפני הילדה בשנים בהן היא התחנכה בחינוך דתי – כאשר רוב זמנה עובר עליה בבית האם אשר מנהלת אורח חיים חילוני; עמדתו של האב וחששותיו מפני האפשרות כי הילדה תתחנך בחינוך דתי; ועמדת הילדה – שהביעה את רצונה ללמוד בבית הספר בו עתידים ללמוד חבריה מהשכונה.

בתסקיר צוין כי בפרק הזמן הקצוב שעמד לרשות עורכות חוות הדעת, הן לא הספיקו לקבל את מלוא המידע הרלוונטי לגבי הילדה, אך בכל זאת הובאה בו תמונה עדכנית ביחס למצבה של הילדה ולניסיון המצטבר ביחס לחינוכה. בין השאר, תוארו בו הקשיים שחוה הילדה בשל המתח הקיים בין אורח החיים של אמה עמה היא מתגוררת, למסגרת החינוכית שבה היא נמצאת, כדוגמת הימנעותם של חברים מלהגיע לביתה. במסגרת התסקיר נקבע כי חששו של האב מובן, וכך גם מובן רצונה של האם. עוד הובהר כי ישנה חשיבות לקבלת החלטה מיידית לטובת הילדה - אשר מלבד המתח והחשש הטבעיים מפני תחילת הלימודים בכיתה א', מתמודדת גם עם אי הוודאות והקונפליקט בין ההורים.

בהינתן כל האמור, המליצו עורכות התסקיר כי הילדה תעלה לכיתה א' במסגרת חינוכית "שתשקף את אורח חייה הדומיננטי במהלך השבוע, ותאפשר לה תנאים לביסוס קשרים חברתיים". באופן יותר קונקרטי, הומלץ לבחון אפשרות כי הילדה תלמד במסגרת תל"י ככל שהדבר יתאפשר, ולא – כי היא תעלה לכיתה א' בבית ספר ממלכתי "אשר מחד ישמור על תכני לימוד על פי תוכנית הלימוד של משרד החינוך שמבטיח תכני מסורת יהודית, ומאידך מאפשר לילדה חווית רצף ושייכות למרחב החברתי בו מתנהלת ביום יום". כפי שצוין בתסקיר, מפאת סד הזמנים הדוחק לא נבחנה המסגרת החינוכית שאליה מעוניינת האם לרשום את הילדה ולא התקבל כל מידע לגביה, וכן לא התקבל מידע ביחס למסגרות חינוכיות נוספות אפשריות.

13. במהלך הדיון שהתקיים לפנינו ניתנה אפשרות לצדדים להתייחס לאמור בתסקיר. היועץ המשפטי לשיפוט הרבני ציין כי אכן היה מקום להזמנת תסקיר בטרם קבלת החלטה על-ידי בית הדין הרבני, ובנסיבות שנוצרו סבר כי ראוי להחזיר את התיק להמשך דיון בבית הדין הרבני. האב חזר והציג את קשייו מול האם ואת החשיבות שהוא מייחס לקשר עם בתו. בא-כוחה של האם הדגיש כי לא היה מקום לסטות מההסכם בין ההורים ללא תשתית כלשהי, ועמד על כך שהתסקיר שהוגש מאשר בדיעבד את עמדתה של האם. בא-כוחה של האם מתח ביקורת על כך שהיועץ המשפטי לשיפוט הרבני תיאר את האם כמי שאינה דואגת לטובת הילדה אלא לצרכיה שלה, ועמד על כך שלא היה בסיס עובדתי להעלאת טענות אלה. האם ציינה כי בית הספר שאליו היא מבקשת לשלוח את הילדה נמצא במרחק הליכה קצר מאוד מביתן. עוד הוטעם כי בבית הספר מוצעים חוגי העשרה בתחומים שונים, וכי האם נכונה לכך שהילדה תירשם להעשרה בתחום היהדות. כן הובהר בדיון כי למעשה שני ההורים אינם חפצים בפשרה של בית ספר במסגרת תל"י, שנמצא במרחק של 40 דקות נסיעה מביתה של האם.

דיון והכרעה

14. לאחר ששמענו את טענותיהם של הצדדים, ובכלל זה את האם ואת האב, ולאחר שעיינו בכל החומר שהונח לפנינו, אנו סבורים כי דין העתירה להתקבל.

15. ראשית, אין חולק כי ההורים הגיעו להסכמות שמצאו ביטוי מפורש בכתובים במסגרת ההסכם בין ההורים. בהתאם להסכם זה, הילדה הייתה אמורה ללכת לגן ממלכתי-דתי, ולאחר מכן – ניתנה לאם האפשרות לקבוע לאיזה בית ספר היא תירשם. זאת – אלא אם כן יגיעו ההורים להסכמה אחרת. יתרה מכך, במסגרת ההסכם בין ההורים

צוין במפורש כי החלטת האם לגבי בית הספר תתייחס לבית ספר "מונטסורי או דמוקרטי". האם מילאה את חלקה בהסכם ושלחה את הילדה לגן ממלכתי דתי, למרות שלגישתה הדבר עורר קשיים לא מעטים – הן עבורה והן עבור הילדה. האב מצדו לא העלה את טענותיו ביחס לתוקפו של ההסכם בין ההורים כל עוד הילדה הלכה בהתאם להסכם זה לגן ילדים ממלכתי-דתי.

לטעמנו, בנסיבות אלה לא ניתן לקבל היום את טענות האב ביחס לתוקפו של ההסכם. האב טען כזכור כי הוא לא היה סבור שלהסכם יש משמעות שכן כך נאמר לו לטענתו; וכן כי הוא חתם על ההסכם בתנאים של כפייה. ראשית, טענות האב אינן מבוססות על תשתית עובדתית או ראייתית שנדונה על ידי בית הדין הרבני. יתרה מכך, האב לא העלה כל טענה ביחס לתוקפו של ההסכם בסמוך לאחר ההתקשרות בו, ולא ניתן לכן לקבל את הטענות שהועלו על ידיו למעלה משנתיים לאחר מכן. כידוע, צד לחוזה המבקש לבטלו בטענה של כפייה, צריך להודיע על כך לצד השני לחוזה תוך זמן סביר לאחר שנודע לו שפסקה הכפייה (ראו סעיף 20 לחוק החוזים (חלק כללי) התשל"ג – 1973). האב לא עשה כן.

זאת ועוד. העלאת הטענות על ידי האב רק לאחר שהילדה התחנכה מכוח ההסכם וללא התנגדות האם במשך שלוש שנים בגן ילדים ממלכתי-דתי, ורק כאשר הגיע "תורה" של האם בהתאם להסכם בין ההורים להחליט על אודות המוסד החינוכי בו תלמד הילדה, היא בעייתית מאוד. לטעמנו, האב מושתק בנסיבות אלה מלהעלות את טענותיו, לאחר שההסכם קיים ובוצע על ידי האם, שכיבדה את חלקה בו במלואו.

16. אכן, הסכם בין הורים אינו מחייב כאשר חל שינוי נסיבות מהותי או כאשר מוגשת תביעה עצמאית של הקטין (ראו בג"ץ 4407/12 פלונית נ' בית הדין הרבני הגדול לערעורים, פ"ד סו(1) 369). אולם, המשיבים לא טענו לשינוי נסיבות ולא הוגשה בענייננו תביעה עצמאית על ידי הילדה. משכך, על פני הדברים היה מקום לתת תוקף להסכם בין ההורים ביחס לחינוך הילדה. הסכם זה הוא תולדה של תהליך שארך כשנה, והוא מביא לידי ביטוי את עמדותיהם של שני ההורים, כאשר מלכתחילה ניתנה עדיפות לגישתו של האב, ורק בשלב שלאחר מכן – ניתנה עדיפות לעמדת האם.

17. בנסיבות העניין, החלטותיהם של בתי הדין הרבניים לא ייחסו משקל להסכם בין ההורים. בית הדין הגדול קבע כי בדין לא ניתן כל משקל להסכם זה, שכן טובת הילדה גוברת על כל סיכום, מה עוד שמדובר בהסכם שנעשה לאחר שהמחלוקת בין הצדדים הוכרעה ושנועד בעיקר להפחית את המתח בין הצדדים ולאפשר להם לתקשר זה עם זה.

אולם, שאלת טובתה של הילדה לא נבחנה בהתייחס לנסיבותיה הקונקרטיות של הילדה, וכפי שהובהר, התסקיר שהוזמן רק בדיעבד, אינו תומך כלל בהחלטות שהתקבלו.

18. נקודת המוצא לדיון נמצאת בעקרון-העל של טובת הילד, המנחה אף את פסיקותיהם של בתי הדין הדתיים. כידוע, סעיף 79 לחוק הכשרות המשפטית והאפוסטרופוסות התשכ"ב-1962 קובע כי הוא "אינו בא להוסיף על סמכויות השיפוט של בתי-דין דתיים ולא לגרוע מהן; ומקום שבית דין דתי מוסמך על-פי דין לשפוט, יראו כל הוראה בחוק זה – פרט לסעיף 75 – שמדובר בה בבית משפט כאילו מדובר בה בבית דין דתי". הדברים אמורים גם ביחס להסכמות בין ההורים הנוגעות לקטין ולסטייה מהן, כפי שעולה מסעיף 25 לחוק האמור הקובע כלהלן: "לא באו ההורים לידי הסכם כאמור בסעיף 24, או שבאו לידי הסכם אך ההסכם לא בוצע, רשאי בית המשפט לקבוע את העניינים האמורים בסעיף 24 כפי שייראה לו לטובת הקטין, ובלבד שילדים עד גיל 6 יהיו אצל אמם אם אין סיבות מיוחדות להורות אחר".

אכן, סעיף 24 לחוק הכשרות מדבר בהסכם שקיבל אישור בית המשפט אך סעיף 25 משקף את עקרון טובת הילד, וכפי שנאמר במקרה קרוב לענייננו, שם התחנך הילד בגיל הגן במסגרת ממלכתית-דתית ובית המשפט הורה כי בהגיעו לגיל בית ספר, יתחנך בבית ספר ממלכתי:

"בסכסוך הנסב על מעמדו של קטין, טובתו של הקטין היא עמוד האש היא עמוד הענן שיוליכנו הדרך. טובתו של הקטין היא שיקול-העל, והיא שתכריע... [...]. ואולם, על דרך הכלל – וברובא-דרובא של המקרים – לא יקבע בית-משפט טובת הילד מהי עד אשר יונחו לפניו חוות-דעתם של מומחים – מומחים לבריאות הגוף ובעיקר מומחים לבריאות הנפש, קרי רופאים, פסיכולוגים, פסיכיאטרים, בשאלה מה היא טובת הילד ומה היא רעתו, מה ייטיב לילד ומה ירע לו (בג"ץ 5227/97 מיכל דויד נ' בית הדין הרבני הגדול בירושלים, פ"ד נה(1) 453 (1998) (להלן: עניין דויד)).

עניין דויד יפה לענייננו על דרך של קל וחומר, מאחר שבאותו מקרה לא היה הסכם בין ההורים כמו במקרה דנן.

19. למעשה, כאמור, גם בתי הדין הרבניים סברו כי השיקול המרכזי שצריך להנחות אותו הוא השיקול של טובת הילדה. אולם, בהיבט היישומי, ההחלטה שהתקבלה התבססה על תפיסה כללית של "אמצע" בין ההורים, ולא על בחינת טובתה הקונקרטית של הילדה. הדברים מתחדדים נוכח התסקיר שהוגש לקראת הדיון שהתקיים לפנינו.

התסקיר מתייחס כאמור בפירוט לחומר שהיה בפני עורכות התסקיר. הגם שלא כל החומר הגיע לעיון לאור לוח הזמנים הצפוף שנובע מהצורך לרשום את הילדה לבית הספר לשנת הלימודים שעתידה להיפתח עוד חודש, מסקנתן של עורכות התסקיר היא ברורה. ראשית, ברור מהאמור בתסקיר כי עורכות התסקיר סבורות כי לימודים במסגרת דתית לא תהיה לטובת הילדה. עולים ממנו באופן ברור הקשיים שחווה הבת על רקע המתח בין אורח החיים בביתה לאורח החיים בבית חבריה לגן. כך צוין כי לדברי האם, הילדה נבוכה כאשר האם מגיעה לאסוף אותה מהגן כי היא "שונה בלבושה משאר האמהות"; וכי "חברות מהגן אינן יכולות להתארח בבית לאחר שעות הגן שכן הבית לא כשר". העמדה שהציגה האם עולה במידה רבה בקנה אחד עם ההמלצה החלופית של אגף הרווחה, ואנו מייחסים לכך משקל.

20. ההחלטות שהתקבלו אינן יכולות אפוא לעמוד. שקלנו אם בשלב זה יש להורות על השלמת התסקיר שכאמור, נערך בסד זמנים דוחק, אך בנסיבות העניין נוכח הקרבה לתחילת שנת הלימודים, וחוסר האפשרות המעשית לקיים דיון מלא בשאלה, סברנו כי אין זה מן הראוי לעשות כן. זאת מאחר שכאמור שנת הלימודים עומדת בפתח ונדרשת כבר עתה החלטה אופרטיבית. גם אם היו בתסקיר ניואנסים, הרי שמסקנה אחת עלתה ממנו בבירור – ההחלטה שהתקבלה אינה תואמת אף אחת מן החלופות הטנטטיביות שצוינו כאפשרות על-ידי אגף הרווחה.

21. אנו מורים אפוא על הפיכת הצו על-תנאי למוחלט, במובן זה שהאם תהיה רשאית לרשום את הילדה לבית הספר שנבחר על ידיה ושנמצא בשכונת מגוריה. רשמנו לפנינו את התחייבותה של האם לרשום את הילדה לשיעורי ההעשרה ביהדות במסגרת בית הספר.

22. התרשמנו שחרף המשקעים הקיימים אצל ההורים, שניהם חפצים בטובתה של הילדה, ואנו מקוים על כן כי הם יעשו מאמץ לשתף ביניהם פעולה בעתיד. ברוח זו אף איננו עושים צו להוצאות.

ניתן היום, ט"ו באב התשפ"ג (2.8.2023).

ש ו פ ט

ש ו פ ט

ש ו פ ט